

Het belang van geschiedschrijving en het gebruik van authentieke bronnen

Huldetoespraak door Anthony Demey, voorzitter van de Bibliotheca Wasiana naar aanleiding van het verschijnen van: Hilaire Liebaut, *Bibliografie van de geschiedenis van Lokeren, Daknam, Eksaarde*

Dames en heren,
Leden van de Koninklijke Heemkundige Kring Lokeren
en vrienden en kennissen van Hilaire Liebaut,

Geschiedschrijving (inclusief heemkunde) is onmogelijk zonder archiefonderzoek, het putten uit eigen herinneringen of het voeren van vraagg gesprekken met wie zich het beoogde stuk verleden herinnert of daarbij betrokken was. Onontbeerlijk blijft daarenboven de consultatie van alle opgespoorde literatuur, waarvan de inhoud enig verband heeft of zou kunnen hebben met hetgeen men wil verhalen. Het is dus vanzelfsprekend dat voorafgaandelijk een inventarisatie van de beschikbare archiefstukken én een bibliografie met de vermelding van alle boeken, teksten uit verzamelbundels en tijdschriftartikelen die bruikbaar schijnen of blijken te zijn om de gekozen historiografische opdracht te volvoeren, onontbeerlijk zijn.

Zo begint Hilaire Liebaut het *Woord vooraf* van zijn *Bibliografie van de geschiedenis van Lokeren, Daknam, Eksaarde*. Ik zou hier makkelijk nog andere passages kunnen voorlezen uit dat *Woord vooraf*, want daarin geeft Hilaire Liebaut zelf al aan waarom het samenbrengen van al die titels belangrijk is voor ons, daarmee het gras wegmaaiend van voor de voeten van diegenen die gevraagd zijn z'n werk voor te stellen.

Het is dus inderdaad alweer Hilaire Liebaut die ons vanavond samenbrengt voor de voorstelling van zijn jongste publicatie.

Weinig geschiedkundige kringen kunnen zich beroemen op zo'n eminent historicus, die zijn eruditie en de resultaten van zijn ontzag-wekkende werkkraft ten dienste stelt van de gemeenschap. Het bestuur van de Koninklijke Heemkundige Kring Lokeren blijkt zich daar ten volle van bewust te zijn en het siert de voorzitter en haar bestuursleden dan ook dat zij hun aanvankelijke idee om slechts één gastspreker aan het woord te laten een gebrek aan respect vonden en uiteindelijk besloten er nog een tweede aan toe te voegen. Het wordt echter voor die tweede spreker nog moeilijker dan voor mij om iets te zeggen wat Hilaire Liebaut nog niet zelf heeft gezegd of geschreven of hij moet zich op een heel ander onderwerp storten. Succes Ignace!

Het belang van het onderzoek van de bronnen

Wanneer ik terugkijk op de jongste kwarteeuw, de periode waarin Hilaire Liebaut niet meer werd opgeslorpt door het hoogste politieke bestuursniveau van de stad Lokeren, kom ik jaar na jaar beklijvende historische studies van hem tegen. Er zitten monografieën tussen, gaande van 125 tot maar liefst 489 bladzijden! Samen goed voor 2.855 gedrukte bladzijden – en daar moeten nog ongeveer 585 andere gedrukte bladzijden aan toegevoegd worden. In totaal dus maar liefst 3.440 bladzijden! *Il faut le faire!* Stuk voor stuk zijn het degelijke publicaties die enkel tot stand konden komen door onderzoek van de oorspronkelijke bronnen en niet, zoals een

professor aan de UGent het in mijn tijd ironisch formuleerde: *met 10 boeken en een schaar, maak ik een 11de klaar*. Hij wilde ons, jonge universiteitsstudenten, er namelijk voor behoeden beweringen van anderen over te nemen zonder ze te controleren of de oorsprong ervan te vermelden. Sta mij daarom toe de functies van een bibliografisch repertorium kort op te sommen:

- het geeft een overzicht van de publicaties die ooit zijn verschenen over een bepaald onderwerp en het is dus een referentiewerk voor onderzoekers en studenten die op zoek zijn naar relevante literatuur voor verdere studie;
- het draagt bij aan de verspreiding en bekendheid van die publicaties;
- het ondersteunt wetenschappelijke integriteit door plagiaat tegen te gaan.

Een bibliografisch repertorium maakt het voor onderzoekers immers mogelijk de literatuur betreffende een bepaald gebied te raadplegen en te citeren, waardoor ze hun werk kunnen baseren op eerdere bevindingen en het risico op plagiaat verminderen.

Een onderzoeker dient het aangeboden materiaal echter altijd kritisch te bekijken, te analyseren en te evalueren. Hij moet trachten het waarheidsgehalte van de informatie te achterhalen, onder meer door de bronnen met elkaar te confronteren en na te gaan wat er over hetzelfde onderwerp aan archivalia en publicaties voorhanden is. Een werk als dat van Hilaire Liebaut, dat hier vandaag voor ons ligt, is voor elke onderzoeker van de geschiedenis van Lokeren, Daknam en Eksaarde dus *gefundenes Fressen*. Alles wat over die gemeenten ooit is gepubliceerd, wordt hier op een presenteerblaadje aangeboden. Aan de onderzoeker om ermee aan de slag te gaan en de resultaten van zijn eigen onderzoek eraan toe te voegen, waarbij hij altijd de methode van de historische kritiek in acht dient te nemen. Gedurende meer dan 20 jaar doceerde professor Walter Prevenier het vak *Historische kritiek* aan de Universiteit Gent. Zo vormde hij ontelbare generaties studenten in het kritisch benaderen van de bronnen. Hij werd daarin opgevolgd door professor Marc Boone, die zijn werk verderzette en actualiseerde. Zo'n vak was en is geen overbodige luxe. De Britse schrijver Lesley Poles Hartley stelde in 1953 in zijn in vele talen vertaalde roman *The Go-Between: the past is a foreign country: they do things differently there*. Net zoals je in een vreemd land een gedetailleerde wegenkaart en tegenwoordig die handige GPS gebruikt om de weg te vinden, moet je om niet verloren te lopen in het verleden ook gebruikmaken van de gepaste wegwijzers. En één van die wegwijzers is de kritische benadering van je bronnen.

Zo begin je met na te gaan wie de auteur van een stuk is: is het een student of een geroutineerd onderzoeker met gezaghebbende publicaties op zijn naam?

Vervolgens vergelijk je verschillende publicaties over hetzelfde onderwerp met elkaar: brengen ze dezelfde informatie en komen ze tot dezelfde conclusies of spreken ze mekaar tegen en op basis waarvan?

Ten slotte dien je de tijdsgeest waarin publicaties tot stand kwamen, niet uit het oog te verliezen. Werd een artikel uit de 19de eeuw, zelfs gepubliceerd in een gerenommeerd tijdschrift of heem- of oudheidkundig jaarboek, in recentere bijdragen aangevuld en gecorrigeerd, dan moeten die

gegevens ook effectief gebruikt worden. Het is echter niet altijd makkelijk om die recentere publicaties te vinden. Een bibliografisch repertorium is dus goud waard, want het ontslaat de onderzoeker dat tijdrovend werk zelf te verrichten. Hij kan zich daardoor onmiddellijk verdiepen in de bronnen en trachten het waarheidsgehalte ervan te achterhalen.

Het nagaan van het waarheidsgehalte van een bron is vandaag meer dan ooit noodzakelijk

En juist dat waarheidsgehalte staat vandaag, zoals u weet, meer dan ooit op de helling, gewild of ongewild, met alle daaraan verbonden gevaren.

Online encyclopedieën als bijvoorbeeld Wikipedia, die artikels publiceren zonder voorafgaande toetsing door deskundigen – de zogenaamde *peer review* –, bevatten onvermijdelijk verkeerde of onvolledige informatie. Een kritische lectuur ervan is dus absoluut noodzakelijk. Het aanleren van zo'n kritische houding aan jonge mensen dient dan ook een permanent aandachtspunt te zijn van ons onderwijs. Een leerling kan tegenwoordig, last minute uiteraard, kritiekloos een samenvatting of bespreking van een boek van het internet plukken zonder dat boek ooit zelf te hebben gelezen, waardoor hij zich een gelegenheid ontnemt om zich een eigen mening over het onderwerp te vormen, met argumenten pro en contra.

Heel actueel, dames en heren, de media staan er vol van: AI – artificiële intelligentie. Een toepassing van AI is de fameuze chatbot ChatGPT: je vraagt aan een robot (chatbot is een samenvoeging van “chatten”, een gesprek voeren, en “bot” de afkorting van “robot”) informatie over een bepaald onderwerp en binnen de seconde verschijnt een hele tekst op uw computerscherm. Op de eerste verjaardag van de lancering van ChatGPT meldt De Standaard van 30 november jl. dat al vier op de vijf tieners in Groot-Brittannië er ervaring mee heeft en dat medium gebruikt. Hier bij ons reageerde een tiener met: *het helpt me bij het schrijven van (nutteloze) opdrachten voor mijn opleiding*. Voor een leerkracht lijkt het bijna onbegonnen werk om te achterhalen waar zo'n tekst vandaan komt en of de informatie die erin gegeven wordt wel correct is. Wikipedia geeft zelf toe dat ChatGPT aan meerdere beperkingen lijdt en *soms plausibel klinkende maar onjuiste of onzinnige antwoorden schrijft*.

Dames en heren, ik beken: Om zelf eens de proef op de som te nemen, heb ik gebruikgemaakt van een beperkt gratis aanbod van ChatGPT. Ik was namelijk benieuwd naar de antwoorden die ik zou krijgen op vragen over een onderwerp waarover ik zelf onderzoek heb verricht, namelijk over de Gentse beeldhouwer Geo Verbanck. Geo Verbanck werd in Gent geboren op 28 februari 1881 en overleed bij zijn dochter in Aartselaar op 11 december 1961. Bij mijn eerste poging vermeldde ChatGPT dat hij niet op 28 februari maar op 22 mei was geboren; twee dagen later werd dat 21 mei en ten slotte zei de robot dat hij niet in Gent, maar in Brugge geboren was en wel op 7 september. Eerst was Verbanck overleden in Elsene op 8 mei 1961, vervolgens op 11 april, zonder opgave van de plaats, en uiteindelijk was hij overleden in Sint-Martens-Latem. Kleine stukjes informatie zijn correct. Enkel het geboortjaar en het sterfjaar klopten. Volgens ChatGPT had hij gestudeerd aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Gent (correct), waar hij les kreeg van Georges Minne (fout), dat zijn werk beeldhouwkunst omvat (correct), dat hij ook actief was als schilder en tekenaar (fout), en dat zijn beeldhouwwerken terug te vinden zijn in verschillende Belgische steden, zoals Brugge (fout), Gent en Oostende (correct, maar

schromelijk onvolledig). Ik bespaar u de andere details van mijn analyse van de antwoorden die ik kreeg van ChatGPT.

Heeft geschiedenis nut? Waarom doen wij aan geschiedschrijving?

Historische kritiek op de bronnen blijft dus essentieel.

Maar waarom blijken sommigen van ons een onbedwingbare drang te voelen om aan geschiedschrijving te doen? Uiteraard omdat we het leuk vinden – zeker heemkundigen en lokale geschiedschrijvers – maar met zo'n antwoord maak ik er mij iets te makkelijk vanaf en ik neem aan dat u van mij een beter argument verwacht.

Het nut van geschiedschrijving en van het eraan gekoppelde geschiedenisonderwijs wordt met de regelmaat van de klok in vraag gesteld. Dat is niet nieuw. Meer dan 50 jaar geleden wees professor Prevenier erop dat *het onderwijs in de geschiedenis ten onrechte verminkt wordt*. En hij voegde eraan toe: *Ik zeg ten onrechte, niet uit sentimenteel of reactionair vasthouden aan wat nu eenmaal mijn beroep is. Ik meen dat het verminken van het historisch onderwijs enkel voortvloeit uit onwetendheid over de positieve bijdrage, die de historische discipline kan leveren.* Kerngedachten uit zijn betoog zijn: geschiedenis schrijf je niet door historische feiten zonder meer chronologisch achter elkaar te plaatsen. Geschiedenis schrijf je door die feiten in hun toenmalige context te plaatsen, zodat ze een “gezicht” krijgen. *De actuele geschiedschrijving*, zo zei hij, *zoekt naar fundamentele verklaringen, naar het begrijpen van het mechanisme van de economische evolutie, het mechanisme van de politieke besluitvorming, van oorlog en vrede. Het verleden is de onmisbare schatkamer om het heden te begrijpen.* Vandaag voegen wij daaraan toe: *Wie zijn verleden niet kent, begrijpt het heden niet en hypothekeert daardoor tegelijk zijn toekomst.*

Het verleden – en zeker een ver verleden – verschilt echter op zoveel terreinen en in een steeds sneller tempo van het heden, dat we zo'n uitspraak misschien toch een beetje moeten relativeren.

Hilaire Liebaut citeert in zijn *Woord vooraf* filosofe Tinneke Beeckman, die stelde: *Als je onwetend bent, kan je niet kritisch denken.* Zij legt, volgens mij, de vinger op de wonde. Historici van de Radboud Universiteit in Nijmegen, Harm Kaal en Jelle van Lottum, hebben aangetoond dat de Russische president Poetin permanent de historische realiteit verdraait en misbruikt om zijn oorlog tegen Oekraïne te legitimeren. Door de val van het communisme zou Rusland klein gemaakt zijn en hij wil die grootsheid uit het Tsarenrijk of de voormalige Sovjet-Unie herstellen door Oekraïne opnieuw in te lijven. Kiev zou volgens hem namelijk historisch gezien de kern van Rusland geweest zijn. De realiteit is echter veel complexer dan dat, maar de geschiedenis wordt hier selectief en zonder nuance ingezet als oorlogspropaganda en juist door de eenvoud van de boodschap gaat die er als zoetekoek in bij al wie onwetend is over de ware geschiedenis en zijn context.

Het is inderdaad onwetendheid die kritisch denken onmogelijk maakt, waardoor bepaalde maatschappelijke patronen niet worden herkend. De Nederlandse historicus Maarten van Rossem schrijft in zijn boek “Heeft geschiedenis nut?” dat de geschiedenis zich, anders dan het spreekwoord wil, nooit herhaalt, omdat de context nooit helemaal dezelfde is, maar dat er wel

bepaalde patronen herkenbaar zijn. Dirk Verhofstadt, emeritus hoogleraar van de Universiteit Gent, verhaalt in zijn vorig jaar verschenen boek “Dagboek 1933. Het gevaar van extreemrechts” wat er zich in dat jaar in Duitsland heeft afgespeeld en hoe de perfect functionerende democratie van de Weimarrepubliek, na het aan de macht komen van Adolf Hitler als rijkskanselier, op amper twee maanden tijd is verworden tot een dictatuur met de gekende gruwelijke gevolgen voor miljoenen mensen. Hij wijst op overeenkomsten met feiten en uitspraken van vandaag, niet om te beweren dat de gebeurtenissen uit de jaren 1930 en de gevolgen ervan in 1940-45 zich op exact dezelfde manier dreigen te herhalen, maar om ons te attenderen op de mechanismen die zulke desastreuze gevolgen hebben mogelijk gemaakt. Mark Twain, die nooit verlegen zat om een quote, zei het al: *History doesn't repeat itself, but it often rhymes*, waarmee hij bedoelde dat het cliché dat de geschiedenis zich herhaalt, niet helemaal waar is, maar dat vergelijkbare situaties zich wel degelijk door de eeuwen heen herhalen op een andere manier. Met andere woorden: wie het verleden kent, is gewapend om het niet te herhalen.

Historisch onderzoek is dus geen vrijblijvende bezigheid van en voor vakspecialisten, maar een alfawetenschap, dus een geesteswetenschap zonder onmiddellijk aantoonbaar economisch nut, maar niettemin een wetenschap die dient om kritisch en onafhankelijk denkende burgers te vormen. In een tijd van groeiend populisme en *fake news*, met al zijn bedreigende gevolgen, is die wetenschap meer dan ooit noodzakelijk. Niet alleen in dictatoriale regimes, waar het vrije denken, het vrij en ondogmatisch onderzoek aan banden wordt gelegd, maar ook in het vrije Westen worden we belaagd door kampioenen in het verspreiden van nep-nieuws, dus valse of verdraaide informatie. Het afschaffen van het vak geschiedenis in de humaniora is bijgevolg nefast voor het historisch bewustzijn en de daaruit voortvloeiende kritische houding en bij uitbreiding voor een gezonde samenleving op basis van respect voor de andere.

Geschiedschrijving met een grote G versus lokale geschiedenis

Is dit allemaal niet een beetje ver gezocht wanneer we het hebben over een zuiver lokale bibliografie? Professor Prevenier zei: *Niet enkel de geschiedschrijving met de grote G [...] is een zinvol bedrijf. Ook de beoefening van de lokale geschiedenis is nuttig en betekenisvol. Het is een noodzakelijke dimensie in het algemeen vakwerk.* En verder: *“De lokale monografie moet [...] voldoende elementen bevatten, die bruikbaar zijn voor de algemene geschiedenis. De lokale geschiedkundige moet [...] uit de overvloed van het lokale materiaal de punten met een algemene dimensie kunnen lichten.* Met andere woorden: met kleine puzzelstukjes stel je het grotere geheel samen.

Dat grotere geheel is niet volledig wanneer enkel de geschiedenis van burchten en kastelen, van stoere ridders en frêle jonkvrouwen wordt beschreven. Dat is het pas wanneer die wordt aangevuld met de geschiedenis van de “gewone man”, van zijn leefwereld.

Wie de erfgoedsector een beetje volgt, kan enkel maar vaststellen dat met het verstrijken van de tijd vaak enkel de “grote” monumenten overblijven, mét de namen van hun opdrachtgevers. Het bescheiden mensenwerk, dat deze heeft gerealiseerd, wordt meestal uit het oog verloren.

In zijn gedicht *Vragen van een lezende arbeider* vraagt Bertolt Brecht:

*Wie bouwde Thebe met de zeven poorten?
In de boeken staan de namen van koningen.
Hebben de koningen de rotsblokken aangesleept?
En het meermaals verwoeste Babylon,
Wie bouwde het zovele malen weer op? In welke huizen
van het stralende Lima woonden de bouwvakkers?
Waarheen gingen 's avonds de metsers toen de Chinese muur voltooid was?
Het grote Rome staat vol triomfbogen. Wie richtte ze op?
Over wie zegevierden de keizers?
Had het veelbezongen Byzantium alleen paleizen voor zijn bewoners?*

Dames en heren, een bibliografisch naslagwerk waarin alle titels zijn opgenomen die ooit over een lokale gemeenschap zijn gepubliceerd, is dus onmiskenbaar nuttig om de lokale geschiedschrijver toe te laten zijn kleine puzzelstukje toe te voegen aan die geschiedenis met een grote G.

Dank dus, Hilaire, dat u dat monnikenwerk op u hebt willen nemen.

22 december 2023 – A. Demey